

Dynamika współczesnej rodziny

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest przedstawienie dynamiki rodziny poprzez określenie zmian makro- i mikrospołecznych. Rodzina jako system przeobraża się ze względu na zmiany makrospołeczne, ale także sama inicjuje w pewnym zakresie zmiany w społeczeństwie.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Określony problem badawczy dotyczy znalezienia odpowiedzi na następujące pytanie: jakie zmiany makro- i mikrospołeczne decydują o współczesnym modelu rodziny? Analizę dyskursu o rodzinie przeprowadzono, posługując się analizą literatury przedmiotu badań.

PROCES WYWODU: Sformułowanie celu artykułu stało się fundamentem do określenia zmian makro- i mikrospołecznych w rodzinie. Następnie przedstawiono cechy tradycyjnej i współczesnej rodziny na podstawie analizy prowadzonego w literaturze dyskursu i syntezy realizowanych badań empirycznych.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Na przekształcanie się rodziny wpływ wywiera m.in. ekonomia, biologia, medycyna, migracja ludności, feminizacja. W konsekwencji wpływu wyodrębnionych obszarów życia nastąpiła aktywizacja zawodowa kobiet, wzrost potrzeb konsumpcyjnych, zawieranie małżeństw w późniejszym wieku, zwiększenie liczby małżeństw bezdzietnych. Wraz z wyróżnionymi przeobrażeniami krystalizuje się inne podejście do wychowania dzieci, stosowanych metod wychowawczych, rozwiązywania konfliktów.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Współczesna rodzina, mimo różnych form alternatywnych, nadal ma strukturę rodziny tradycyjnej. Cechą rodzin jest jednak ich rekonstruowanie poprzez zawieranie kolejnych związków. Członkowie rodziny rozwiązanej i nowo utworzonej utrzymują relacje pomagające w wychowaniu dzieci. Za wartości cenione w rodzinie młodzież uznaje zaufanie, wzajemny szacunek i tolerancję. Nie ma widocznego podziału na specjalizację w rodzinie. Cechą charakterystyczną rodziny jest także wertykalizacja, czyli długie życie, ale jednocześnie ograniczenie do niewielkiej liczby krewnych. Następuje wzrost transferów międzygeneracyjnych: dziadkowie – wnukowie lub wnukowie – dziadkowie.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **RODZINA TRADYCYJNA, RODZINA
WSPÓŁCZESNA, MŁODZIEŻ**

ABSTRACT: _____

Dynamics of a Modern Family

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of the article is to present the dynamics of a family through determining macro- and micro-social transformations. A family as a system is changing due to macro-social transformations, but, to some extent, a family itself also initiates changes within the society.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The specific research problem seeks to answer the following question: what macro- and micro-social transformations determine the modern family model. The discourse analysis was performed by analysing source literature.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The formulated objective of the article became the foundation for determining macro- and micro-social transformations within a family. The article describes the characteristics of a traditional and a modern family on the basis of the discourse in source literature and the synthesis of the conducted empirical research.

RESEARCH RESULTS: A family has been undergoing transformations under the influence of e.g. economy, biology, medicine, migrations, and feminisation. The observed consequences of this impact include intensified professional activity of women, increased consumer needs, later-in-life marriages, and an increased number of childless couples. Moreover, a different approach to bringing up children and its methods as well as handling conflicts have developed.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Though a variety of its alternative forms exist, a modern family has maintained the traditional structure. However, an observed feature of families is their reconstruction by establishing new relationships. Members of the separated family and the newly established one maintain relations and help each other to bring up children. Values appreciated by teenagers in a family include: trust, mutual respect and tolerance. There is no visible specialisation within a family. Verticalization, i.e. a long life but in a family limited to a few relatives, has been determined as a characteristic feature of a family. An increase of intergenerational transfers grandparents-grandchildren or grandchildren-grandparents has been observed.

→ **KEYWORDS:** TRADITIONAL FAMILY, MODERN FAMILY, TEENAGERS

Wstęp

Nieustannie zachodzące zmiany towarzyszą rodzinie od wieków. Czasami trudno określić kierunki wpływu. Z jednej strony rodzina zmienia się ze względu na zmiany makrospołeczne, a z drugiej sama inicjuje w pewnym zakresie zmiany w społeczeństwie (Warzywoda-Kruszyńska, 2004). Trudno przewidzieć wszystkie pozytywne i negatywne konsekwencje następujących przemian. Jan Paweł II ujmuje ten problem następująco:

Istnieje bowiem bardzo realne i wyczuwalne już niebezpieczeństwo, że wraz z olbrzymim postępem w opanowaniu przez człowieka świata rzeczy, człowiek gubi istotne wątki swego wśród nich panowania, na różne sposoby podporządkowuje im swoje człowieczeństwo, sam staje się przedmiotem wielorakiej – czasem bezpośrednio nieuchwytniej – manipulacji poprzez całą organizację życia zbiorowego, poprzez system produkcji, poprzez nacisk środków przekazu społecznego (2005, s. 42).

Jednostka staje w mniej lub bardziej znanej przestrzeni przed wyborem. W takiej sytuacji człowiek, adaptując się do postępujących przemian, formułuje coraz to nowsze, swoiste potrzeby, które z jednej strony są zaspokajane, a z drugiej rozbudzają kolejne pragnienia. Następuje to poprzez deprecjonowanie „teraźniejszości” w imię szukania w przyszłości niezdefiniowanych „nowości” (Bauman, 2007). Droga dążenia do „nowego” porządku zmienia system, w którym człowiek żyje. Transformacja jednego systemu pociąga za sobą adaptowanie się innych systemów. Mechanizm ten kieruje w wyjątkowy sposób przeobrażeniami rodziny w sferze makro i mikro. Jest to zgodne z teorią systemów, która zakłada, że zmiany wprowadzane przez każdego członka rodziny zmieniają dynamikę ogólnego systemu rodzinnego. Ujawnianie nowe zdarzenia i sytuacje nie przynależą wyłącznie do konkretnej jednostki, ale dotyczą całej rodziny. Wyjątkowość rodziny polega na tym, że jest ona grupą, której czas trwania jest dłuższy niż większości innych grup społecznych (White i Klein, 2008). Wszystkie zdarzenia dziejące się wokół rodziny mają wpływ na członków rodziny nie tylko w danym momencie, ale mogą stymulować zachowania późniejsze. Członkowie rodziny, funkcjonując w określonej rzeczywistości, odbierają sygnały z różnych obszarów życia. Docierające do nich przekazy dekodują oni w swoisty dla siebie sposób. Systemy rodzinne są to zatem otwarte systemy adaptacyjne, w których dokonuje się przetwarzanie informacji (Geert i Lichtwarck-Aschoff, 2005). Rodziny rozwijają się, ewoluują poprzez sieć współzależnych relacji przyczynowych, które są regulowane przez mechanizmy sterowania ze sprzężeniem zwrotnym. System, w którym tkwią, charakteryzuje się zdolnością do wymiany, leżącą u podstaw

nie tylko jego żywotności, ale także ciągłości i reprodukcji (Buckley, 1967, za: Geert i Lichtwarck-Aschoff, 2005). Ta swoista fluktuacja w rodzinie płynnie ją zmienia, dostosowując ją do oczekiwań jej członków, przy jednoczesnym zachowaniu jej ciągłości, tradycji, wartości i więzi emocjonalnych charakterystycznych dla konkretnego czasu i kultury.

Usytuowanie człowieka w świecie terazniejszym, ale przy analitycznej charakterystyce jego przeszłości, pozwala zaprojektować wystąpienie określonych zmian i przeciwdziałać negatywnym sytuacjom. Historyczna analiza przemian rodziny wskazuje w pewnym sensie na kierunek jej zmiany (Giddens, 1998).

Zmiany makro i mikro w rodzinie tradycyjnej

Rodzina w europejskiej tradycji jest rozumiana jako wspólnota osób, w której występuje przekazywanie życia, kultury, wiedzy, tradycji służących kształtowaniu osobowości jej członków. W sensie społecznym stanowi najważniejszy element każdego społeczeństwa (Mancewicz, 2010). Rodzina jest jednocześnie wspólnotą osób i instytucją. Wspólnotowość przejawia się w rodzinie poprzez uczucie miłości, dobrowolności i solidarności. Instytucjonalny charakter rodziny polega na traktowaniu jej jako jednostki prawnej, gospodarczej i społecznej potwierdzonej zawarciem związku małżeńskiego (Dyczewski, 1995; Żebrowski, 2002; Łopatkowa, 2007). Zakorzenie w tradycji utrzymuje się w rodzinach do dzisiaj, jednak z inną intensywnością. Tradycyjna rodzina często bywa wielopokoleniowa, a jej istotą są utrzymywane więzi międzypokoleniowe (White i Klein, 2008). Historycznie rodzina była jednostką o strukturze poszerzonej, jednak znaczące były w niej same relacje pomagające rodzinie przeżyć w zastanych warunkach. Wszyscy członkowie rodziny (rodzice, dzieci) skoncentrowani byli na pracy wytwórczej. Dalsi krewni wspomagali siebie wzajemnie, chociaż podstawowe relacje ograniczały się wyłącznie do jednostki podstawowej. Z nastaniem rewolucji przemysłowej rodzina (dzieci i rodzice) zaczęła dążyć do zatrudnienia u pracodawców, co z czasem doprowadziło do wyodrębnienia się podziału na dom i miejsce pracy. W kolejnych latach nastąpiło większe związanie kobiet z miejscem zamieszkania ze względu na wychowanie dzieci. Początkowo kobietami pracującymi były osoby młode i samotne. W kolejnych latach wzrastało zatrudnienie kobiet zamężnych. Ukształtowały się więc dwa dominujące modele pracy kobiet: pierwszy, w którym kobiety prowadziły gospodarstwo domowe i wychowywały dzieci, oraz drugi, w którym kobiety były zatrudnione przez pracodawców, zajmując się również domem i opiekując się dziećmi

(Giddens, 1998). Współczesna rodzina utraciła swoje uprzywilejowane miejsce w społeczeństwie. Odnosząc zmiany do cech funkcjonalnej rodziny postrzeganej jako wyjątkowy system, mamy na uwadze jej jasno zdefiniowane, elastyczne granice, w których poszczególni członkowie (dziadkowie, rodzice, dzieci) funkcjonują w określonej hierarchii i w konkretnych, czytelnych rolach. Rodzina dynamicznie reaguje na zmiany, adaptując się do wewnętrznych i zewnętrznych stymulacji poprzez przyjęty system wartości i normy postępowania. W rodzinie istnieje harmonia oparta na sieci konstruktywnych relacji zachodzących pomiędzy podsystemami, czyli członkami rodziny (Krupa, 2013). Renata Doniec, pisząc o dotychczasowych badaniach w tym obszarze, stwierdza:

Badaczy interesują przede wszystkim przemiany rodziny, które w Europie nasiliły się w dwóch okresach, tj. w czasach przejścia ze społeczeństwa tradycyjnego w nowoczesne oraz z nowoczesnego w ponowoczesne, czyli społeczeństwa rolniczego w przemysłowe i ze społeczeństwa przemysłowego w informatyczne. Każde z nich tworzyło odmienne warunki życia i odpowiednie do nich modele rodziny. Rodzina tradycyjna miała zapewnić człowiekowi byt i przetrwanie, rodzina nowoczesna stabilizację i rozwój, a ponowoczesna wolność i samorealizację (2013, s. 45).

Dynamiczna rodzina przekształca się. Źródłem przekształceń są zmiany następujące od końca lat 60. XX w. (Castells, 2008). Zmienia się ona ze względu na czynniki makrospołeczne, czyli zewnętrzne, wielowątkowe oddziaływanie różnych sfer życia. Do wyróżnionych sfer działających na konstytuowanie się rodziny należą: polityka, prawo, ekonomia, biologia, migracja (przemieszczenia) ludności, industrializacja, urbanizacja, zdemokratyzowanie środowisk, feminizacja, rozwój technologii cyfrowych. Henryk Cudak ujmuje to zagadnienie w następujący sposób:

Rodzina jako mikrostruktura społeczna funkcjonuje w układzie społecznym, staje się jej częścią, a także zmienną zależną od uwarunkowań zewnętrznych, makrospołecznych. Dlatego też wszelkie zmiany w systemie makrospołecznym mają pewien wpływ na funkcjonowanie tej małej grupy społecznej, jaką jest rodzina. Z tą jednak różnicą, że dynamika zmian makrospołecznych, szczególnie w czasach transformacji ustrojowej w Polsce i w innych krajach jest znacząca, przebiega ona w dość szybkim tempie i obejmuje różne sfery życia człowieka – gospodarczą, polityczną, społeczną, aksjologiczną i socjalną. Natomiast w rodzinie przemiany w funkcjach, postawach czy systemie wartości nie następują w sposób zdecydowany, ostry i tak dynamiczny jak w globalnym otoczeniu społecznym. Niektóre paradygmaty występujące w makrostrukturze społecznej grupa wspólnoty rodzinnej przyjmuje, włączając je do własnego życia i funkcjonowania wewnętrznego (2012, s. 7).

Mirosława Dziemianowicz-Nowak (2002) wyróżniła trzy dyskursy o rodzinie: normatywno-ideologiczny, instrumentalno-techniczny i praktyczno-moralny, które z kolei analizowała Reneta Doniec (2013). Autorka ta stwierdziła, że każdy dyskurs o rodzinie zawiera ważne wskazania. W badaniach o rodzinie analizuje się zagrożenia i ich eliminację. Następnie bada się transformację cech rodziny tradycyjnej oraz nowe tendencje pojawiające się we współczesnych związkach. W rezultacie okazuje się, że na przekształcenia w rodzinie należy spojrzeć z pięciu aspektów: tempa zmian, sfery, której dotyczą (transcendencji czy rzeczywistości), dziedzin życia (kultura, czas wolny), kierunku zmian (idee i nurty) oraz przyczyn zewnętrznych lub wewnętrznych (Doniec, 2013).

Zmiany w rodzinie występują z różnym nasileniem. Rozwój nowoczesnych środków przekazu oraz migracja mają szczególne znaczenie dla młodych ludzi (Cudak, 2012). W konsekwencji wpływu wyodrębnionych obszarów życia nastąpiła aktywizacja zawodowa kobiet, wzrost potrzeb konsumpcyjnych, wydłużenie czasu pracy w celu zaspokojenia konsumpcji. Mamy do czynienia z zawieraniem małżeństw w późniejszym wieku, rodzeniem pierwszego dziecka przez coraz starsze kobiety, zmniejszeniem liczby urodzeń, zwiększeniem liczby małżeństw bezdzietnych, karierą zawodową kobiet. Wraz z wyróżnionymi przeobrażeniami w skali makro krystalizuje się inne podejście do wychowania dzieci, stosowanych metod wychowawczych, rozwiązywania konfliktów, realizowania własnych celów, zaspokojenia potrzeb ekonomicznych czy sposobu spędzania czasu wolnego. Obserwuje się zjawisko atomizacji ról społecznych, osłabienie autorytetu i więzi emocjonalnych łączących członków rodziny oraz zubożenie kultury pedagogicznej. Konsekwencją jest brak umiejętności rozwiązywania konfliktów, których źródłem jest m.in. brak zdolności do komunikacji i nawiązania relacji (Cudak, 2012). Demaskowane są nowe negatywne zjawiska, wcześniej niedostrzegane, takie jak kryzys ojcostwa czy też pokolenie NEET-sów (młodzi ludzie niepodjęający ani nauki, ani pracy). Zwraca się także uwagę na coraz większe trudności z usamodzielnieniem się dorosłych dzieci (Michoń, 2012). Podkreślany kryzys ojcostwa nie jest związany wyłącznie z rozwodem czy separacją, ale także z pracą ojca poza miejscem zamieszkania. Charakterystyczną cechą jest tu fizyczna lub psychiczna nieobecność, która ujawnia się w postaci braku emocjonalnego kontaktu oraz zaniechania oddziaływania wychowawczego (Kociuba, 2010).

Występowanie w świecie różnych interesów konsumpcyjnych, marketingowych związanych z rodziną, pracą zawodową, wolnością realizacji własnych aspiracji i celów oraz powierzchowną miłością nie sprzyjają spójności i stabilności rodziny. Wręcz przeciwnie, zmiany kulturowe

prowadzą do sytuacji, w której „małżeństwo przestaje być warunkiem regularnego i społecznie akceptowanego współżycia seksualnego, a wspólnota zamieszkania przestaje być kryterium rodziny” (Mancewicz, 2010, s. 110). Zauważalne jest zmniejszenie wspólnotowości w rodzinie na rzecz instytucji pomocowych, do których należą nie tylko żłobki i przedszkola dla dzieci, ale także domy opieki dla rodziców i dziadków. Zmiany kulturowe dotyczą wzrostu liczby związków nieformalnych, urodzeń pozamałżeńskich, zaspokajania potrzeb seksualnych poza rodziną oraz zmniejszenia się liczby zawieranych małżeństw. Krystalizują się nowe potrzeby. Jednocześnie następuje wzrost liczby rozwodów wskutek ułatwienia możliwości ich uzyskania, przy społecznej akceptacji (GUS, 2016).

Ukonstytuowały się następujące typy rodzin:

- rodzina z dziećmi z pracującymi partnerami (*dual-career family with children*) – oboje rodzice pracują zawodowo, role stają się egalitarne (Kwak, 2005);
- DINKS (*double-income-no-kids/dual-career family without children*) – rodzina bez dzieci z pracującymi partnerami. Najczęściej ten typ reprezentują młode małżeństwa. Charakterystyczną cechą takiej rodziny jest rezygnacja z posiadania potomstwa. Partnerzy nie mają dzieci i nie chcą ich mieć – na ogół ze względów ekonomicznych, z powodu kariery zawodowej czy samorealizacji (Kwak, 2005);
- LAT (*living apart together* – żyjąc razem-osobno) – rodzina, w której partnerzy prowadzą osobne gospodarstwa domowe, mają rozdzielność majątkową, a spotykają się jedynie w weekendy i święta (Slany, 2008; Kwak, 2005; Bednarski, 2010);
- kohabitacja (*unmarried marriage* – niezamężne małżeństwa) – życie razem, bez formalnego powiązania (bez przeciwwskazań do zawarcia związku małżeńskiego). Jest to forma praktykowana na ogół przed zawarciem związku małżeńskiego (Slany, 2008; Kwak, 2005);
- rodzina rekonstruowana (*reconstituted family, patchwork*) – małżonkowie byli już w związkach małżeńskich, często posiadają dzieci z poprzednich związków, w rodzinach tych funkcjonują dzieci każdego z małżonków oraz dzieci wspólne (Kwak, 2005);
- rodzina monoparentalna (*one-parent family* – samotni rodzice) – rodzina powstała po śmierci jednego z rodziców, rozwodzie, separacji lub w wyniku narodzin dziecka bez zawarcia związku małżeńskiego (Slany, 2008; Kwak, 2005; Bednarski, 2010);
- rodzina nomadyczna – rodzina zmieniająca często miejsce zamieszkania ze względu na pracę jednego z rodziców. Do swojej ojczyzny rodziny takie wracają na święta i wakacje (najczęściej dotyczy to rodzin żołnierzy i specjalistów);

- rodzina transnarodowa – rodzina nuklearna, rozdzielona granicami administracyjnymi tworzonymi przez państwa narodowe (Walczak, 2016);
- rodzina światowa – rodzina, która żyje ponad granicami narodowymi, religijnymi, kulturowymi, występuje w niej aktywne zaufanie (Beck i Beck-Gernsheim, 2013);
- rodzina migracyjna, zwana „dojazdową” – rodzina, w której małżonkowie żyją na odległość. Powstała w wyniku współczesnych migracji, pracy w międzynarodowych korporacjach, a także na skutek pracy poza miejscem zamieszkania, ale na terenie kraju (Danielewicz, 2010).

Mimo tak licznych typów związków mamy do czynienia z dwiema podstawowymi zmianami. Pierwsza dotyczy odchodzenia od „ortodoksyjnego” modelu rodziny. Większość dzieci nadal dorasta w rodzinach, w których małżonkowie są ich naturalnymi rodzicami. Niektóre jednak wychowują się w rodzinach, w których biologicznym rodzicem jest jedno z małżonków, żadne nie jest jego biologicznym rodzicem (adopcja) lub opiekuje się nim jeden samotny rodzic. Drugą istotną zmianą jest wzrost znaczenia rodziców przyrodnych w rodzinach zrekonstruowanych. Dziecko utrzymuje kontakty zarówno z rodzicem biologicznym (po rozwodzie, separacji), jak i przyrodnim. „Nie ulega wątpliwości, że w takich okolicznościach zawiązują się najtrudniejsze, lecz bardzo ważne stosunki we współczesnej rodzinie” (Giddens, 1998, s. 149).

Przez ostatnie sto lat stawiano nacisk na rozwój jednostki, a nie na rodzinę, dlatego relacje i dążenia w rodzinie zmieniły się. Sytuacja ta jest wynikiem rozwoju idei indywidualistyczno-liberalnych (Dyczewski, 1995). Następstwem tych przemian jest wzrost liczby alternatywnych form związków. Procesy indywidualizacji, autonomizacji sprzyjają powstawaniu i upowszechnianiu się różnych form życia rodzinnego (Kwak, 2012). Odnotowuje się również zanik dialogu w rodzinie o charakterze zwierzeniowym, co w opinii Marii Łopatkowej skutkuje oddaleniem się członków rodziny. Prowadzi to do konfliktów w rodzinie i wzrostu liczby rozwodów. Taki stan jest konsekwencją m.in. dążenia jednostki do wolności. Autorka wskazuje, że istotą egoistycznie pojętej indywidualizacji jest „kruszenie się” więzi międzyludzkich. Trudno bowiem jednostkom powiązać potrzebę wolności z potrzebą więzi. Chodzi zatem o działania sprzyjające wspólnotowości, miłości, a nie o działania wymierzone przeciwko sobie (Łopatkowa, 2007). Zanik bezpośredniej komunikacji jest wynikiem rozwoju technologii cyfrowych, które z jednej strony przyczyniły się do zwiększenia komunikacji zapośredniczonej, a z drugiej do zmniejszenia odpowiedzialności za wypowiedzi (Harwas-Napierała, 2006). Komunikacja za

pośrednictwem sprzętu nawet najnowszej generacji nie zastąpi bezpośredniego, szczerego kontaktu. Młodzi ludzie dążą do umocnienia pozycji zawodowej i statusu majątkowego, mając na celu zabezpieczenie nie tylko podstaw własnej egzystencji. Coraz częściej występuje mentalność utylitarno-hedonistyczna, rozumiana jako pragnienie przyjemności przy równoczesnym odsuwaniu przykrości (Luber, 2010). Sprzyja to występowaniu osobowości narcystycznej. Jednocześnie praca wymagająca dyspozycyjności i mobilności pracownika oraz rywalizacja przy wykonywaniu zadań oddala jednostki od założenia rodziny. Zauważany jest także problem braku godzenia obowiązków rodzinnych z pracą zawodową.

Umacnianiu się kryzysu w rodzinie sprzyja także ogólna pauperyzacja i rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa oraz połączony z egoizmem i egocentryzmem konsumizm, jako upowszechniający się model stylu życia, podporządkowany zasadzie wizualizacji symboli prestiżu społecznego, znajdujący pożywienie w złudnej kolorystyce reklam i ogromnej presji opinii publicznej (Mancewicz, 2010, s. 112).

Rodzina nieustannie poddawana jest próbom przewycięzania kryzysów powstających wskutek zmian rozwojowych własnych członków, pojawiania się nowych członków, stresu w pracy zawodowej, problemów zdrowotnych lub szczególnych okoliczności życiowych (Shean, 1980).

Dążenie do sukcesu zawodowego i ekonomicznego rodziców odzwierciedla się w czasie spędzonym z rodziną, umacnianiu więzi emocjonalnych. Brak na co dzień czasu na bezpośredni kontakt ze współmałżonkiem, dziećmi nie wpływa korzystnie na ich relacje czy samoocenę. Rodzinę tworzą mniej lub bardziej zainteresowane sobą osoby dążące do realizacji wyznaczonych egoistycznych celów. Coraz rzadziej celem dążeń ekonomicznych jest własne mieszkanie, bowiem można je wynająć. Ten brak zakorzenienia sprzyja tymczasowości, brakowi przywiązania i stabilizacji (Mancewicz, 2010). Barbara Harwas-Napierała (2014) pisze o zjawiskach, które oddziałują na młodych dorosłych. Należą do nich: transformacja środowisk społecznych, a szczególnie rodziny, która nie sprzyja stabilności i poczuciu bezpieczeństwa; kierowanie się w życiu wolnością jako podstawą określania własnych celów, ale bez poczucia odpowiedzialności; promowanie w rodzinie indywidualistycznego modelu życia bez brania pod uwagę potrzeb partnera. Niesprzyjający dla rodziny jest także kult wiecznej młodości czy też komercjalizacja życia. W tym klimacie dochodzi do wzrostu nieformalnych transferów międzypokoleniowych pomiędzy członkami rodziny. Transfery mogą przybierać różną formę: w górę (młodzi – starzy) lub dół (starzy – młodzi). Zjawisko to należy traktować jako makroekonomiczne, bowiem dochodzi tu do swoistej sprzedaży

własnych emocji, wsparcia, czasu lub pomocy materialnej. Wzrost liczby osób po 60. roku życia uwidacznia potrzebę wsparcia tej grupy wynikającą z mniejszej sprawności, samotności czy ubóstwa. Z drugiej strony dzieci są postrzegane jako grupa odpowiedzialna za niesienie pomocy rodzicom (Michoń, 2012). Owe niepokojące zmiany domyka w swoisty sposób brak naturalnej wymiany pokoleniowej, czyli większa liczba zgonów niż urodzeń (Castells, 2008). Piotr Szukalski stwierdza, że w takim kontekście można mówić o wertykalizacji rodziny, czyli upodabnianiu się rodziny do strąka fasoli (*bean pole family*), długiego, a jednocześnie wąskiego. Długość odpowiada za rosnącą linię życia i zmniejszenie umieralności. Druga cecha określa zmniejszającą się liczbę krewnych. Taka sytuacja prowadzi do wzrostu znaczenia relacji międzygeneracyjnych przy jednoczesnym zmniejszeniu roli relacji intrageneracyjnych. Odnosząc to do przywołanych transferów międzygeneracyjnych góra – dół, wsparcie będzie spoczywało najczęściej na jednym dziecku i instytucji pomocowej (Szukalski, 2013). Na wzrost znaczenia transferów międzygeneracyjnych zwraca uwagę Vern L. Bengston. Autor ten źródła ich znaczenia upatruje w trzech sferach: zmieniającej się długości życia ludzi, co sprawia, że wspólne życie dzieci i rodziców będzie dłuższe; wzrastać będzie zatem znaczenie dziadków w wypełnianiu funkcji rodziny oraz rosnąć będzie siła i trwałość solidarności międzypokoleniowej (za: Michoń, 2012).

Model współczesnej rodziny

Dynamikę zmian w rodzinie trzeba ujmować ze względu na szeroki kontekst społeczno-cywilizacyjny i wąski, tkwiący w samej wspólnotie. Rodzina zmieniła się i będzie nadal w swoisty sposób kreowana przez osoby ją tworzące oraz przez możliwości oferowane przez otaczającą ją przestrzeń bliższą i dalszą. Jednocześnie trzeba zauważyć, że rodzina jest nadal związkiem ludzi pragnących stworzyć środowisko stabilne, bezpieczne dla siebie i swoich dzieci. Giddens (1998) poddaje krytyce ujęcie rodziny jako podstawowego miejsca prokreacji i wychowywania dzieci oraz wsparcia. Trudno jednak nie zauważyć, że deklaracje traktowania rodziny jako źródła wsparcia emocjonalnego i satysfakcji są obecne w świadomości nie tylko pokolenia powojennego. Rodzinę współczesną charakteryzuje z jednej strony nawrót do jej tradycyjnego rozumienia, a z drugiej – postrzeganie jej jako związku ludzi o silnej więzi emocjonalnej, realizujących określone cele.

Wartość rodziny, jej stateczność i stabilność odbija się na całym społeczeństwie. Henryk Bednarski pisze, że „rodzinę należy chronić i wspierać”

(2010). Jako podstawa życia społecznego rodzina wypełnia dwa podstawowe zadania. Pierwsze obejmuje dostarczanie nowych członków, czyli jest ono substancjalną podstawą społeczeństwa, natomiast drugie zadanie dotyczy kształtowania przez rodzinę młodego człowieka. Rodzice są odpowiedzialni za jakość nowego pokolenia poprzez dbałość o stan zdrowia biologicznego, psychicznego oraz cechy charakteru (Dyczewski, 1995). Stymulowanie rozwoju młodego człowieka, jego zaangażowania, kreatywności, ale też odpowiedzialności za podejmowane decyzje należy do istoty rodziny. Jednocześnie Phylis Lan Lin stwierdza, że prawidłowo funkcjonująca rodzina nie opiera się tylko na strukturze, bowiem rodzina z jednym rodzicem też może wypełniać wszystkie przypisane jej funkcje. Zdrowa rodzina to system osób charakteryzujących się umiejętnościami interpersonalnymi, dzięki którym relacje stają się satysfakcjonujące. W rodzinie dokonuje się wspieranie potencjału jej stabilności dla skutecznego rozwiązywania sytuacji trudnych. W tym celu członkowie rodziny muszą współpracować, koordynować i wspierać się wzajemnie. Istota zdrowej rodziny tkwi w jasno sprecyzowanych zobowiązaniach, utrzymywaniu wspólnotowości, wzajemnym szacunku i uznaniu, dobrej komunikacji, transcendencji (duchowości) oraz umiejętności radzenia sobie z kryzysami i stresem (Lin, 1994).

Współczesna rodzina to wspólnota osób mających jasno sprecyzowaną wizję: współpracy, wzajemnego zaufania małżonków i dzieci, ale również poczucia wolności w rodzinie i afirmacji autonomii każdego członka. W takiej rodzinie współmałżonkowie dbają o wykształcenie dzieci i rozwój ich potencjału. Mimo zmniejszenia znaczenia i oddziaływania Kościoła preferuje się wartości chrześcijańskie. Za wartości cenione w rodzinie młodzież uznaje zaufanie, wzajemny szacunek i tolerancję, wierność emocjonalną i seksualną oraz umiejętność wzajemnego przebaczenia (Gawlina, 2006; Biernat i in., 2007; Baniak, 2010). Wzmocniona w rodzinie została funkcja opiekuńcza i emocjonalna. Rodzice towarzyszą dziecku w drodze do dorosłości. Badania wskazują, że młodzież, mimo istnienia wielu typów rodziny, i tak deklaruje jej założenie w tradycyjnym wymiarze – żona, mąż, dzieci (Gawlina, 2006; Biernat i Sobierajski, 2007; Baniak, 2010; Mariański, 2016). Jednocześnie sposób zawarcia małżeństwa jest dla niej istotny. Respondenci w większości uważają ślub kościelny za ważniejszy niż cywilny (Biernat i in., 2007; Mariański, 2016). Zakorzenie w tradycji zakładania rodziny ślubu kościelnego jest obecne w świadomości większości młodych ludzi. W nowoczesnej rodzinie występuje hierarchia wartości, pozwalająca na większą autonomię małżonków. Wolność, równość, troska o siebie i własna autonomia, konsumeryzm to nowe wzory kulturowe przyjęte z Zachodu (Kociuba, 2010). Członkowie

rodziny współczesnej koncentrują się na samorealizacji i rozwoju własnego „ja”, czyli precyzyjnie określają swoje indywidualne potrzeby i aspiracje w sferze intelektualnej i seksualno-intymnej (Doniec, 2013). Nowe formy w większości są tworzone przez osoby świadome, darzące siebie zaufaniem. Większość badanych dopuszcza rozwód z ważnych powodów, np. w sytuacji, kiedy wzajemne relacje osobowe są stale utrudnione lub wręcz niemożliwe (Biernat i in., 2007). Cechą współczesnych rodzin jest ich rekonstruowanie poprzez zawieranie kolejnych związków. Członkowie rodziny rozwiązanej i nowo utworzonej utrzymują relacje pomagające w wychowaniu dzieci. Wewnętrzna struktura rodziny uległa modyfikacji poprzez zanikanie dystansu między członkami rodziny. Niemniej obserwuje się występowanie konfliktów, brak sposobów radzenia sobie ze stresem, umiejętności rozwiązywania sytuacji trudnych (Krok, 2007). Małżonkowie wykonują przyjęte i ustalone zadania. Nie ma widocznego podziału na specjalizację w rodzinie. Interesujące wydaje się jednak przywołanie badań amerykańskich. Analizy zebranych danych wskazują, że młodzież inaczej widzi swoje przyszłe role ze względu na płeć. Mężczyźni nawiązują do tradycyjnej roli związanej z wykonywaniem pracy, natomiast w przypadku dziewcząt zatrudnienie zmniejsza zainteresowanie tradycyjną rolą kobiety w domu (Steven i in., 1992). Na różnice w postrzeganiu swojej roli w rodzinie ze względu na płeć wskazywała także Doniec (2013). Poprzez wymóg dużej dyspozycyjności pracownika zwiększył się czas przebywania poza miejscem zamieszkania rodziców i dzieci. Kolejny obszar dotyczy prokreacji, rozwoju antykoncepcji, możliwości inseminacji oraz zapłodnienia *in vitro*. Uzyskanie większego wpływu na kontrolę urodzeń zwiększyło możliwości planowania rodziny, kariery zawodowej oraz własnego życia (Kociuba, 2010). W rezultacie nowe pokolenia kobiet są bardziej samodzielne i niezależne. Kobiety walczą o swobodę i stopniowo zwiększają swoją władzę (Castells, 2008). Polskie badania podkreślają, że aborcja, zdaniem młodzieży, jest dopuszczalna z ważnych powodów (Biernat i in., 2007). Kierunek zmiany zachowania wśród osób w okresie wczesnej dorosłości wskazuje, że winno się skoncentrować na etapie wcześniejszym, czyli adolescencji. To na tym etapie młody człowiek może doświadczyć sytuacji, które zmieniają jego życie w przyszłej rodzinie.

Wnioski z analizy

Rodzina zmienia się pod wpływem różnych warunków i sytuacji występujących w czasie. W konsekwencji struktura rodziny przystosowuje się

do nowych okoliczności poprzez przyjęcie wzorców pozwalających na uzyskanie na powrót równowagi w zmienionej sytuacji. Rodzina musi wypracować nowe sposoby reagowania na zmiany (Shean, 1980).

Współczesna rodzina jest dobrowolnym związkiem opartym na miłości i wsparciu, swoistym azylem i ucieczką od otaczającego świata. Zapewnia partnerom poczucie bezpieczeństwa i stabilizację. Rodzinę tworzą partnerzy (kobieta i mężczyzna lub jeden rodzic z potomstwem) wykonujący pracę zawodową, w której się realizują. Wzrost dyspozycyjności w pracy, wydłużanie czasu pracy oraz uciążliwe dojazdy odbywają się kosztem czasu spędzanego z własną rodziną. Prowadzi to do wzrostu komunikacji zapośredniczonej. Małżonkowie skrupulatnie planują narodziny dziecka w celu zapewnienia jak najlepszych warunków do rozwoju jego potencjału. W rodzinie występuje równoprawność w pełnieniu ról. Małżonkowie kreują własną tożsamość i określają swoje dążenia. W rodzinie mogą wystąpić swoiste przeciwstawne napięcia wyzwolenia-zniewolenia, nadziei-rozpacz, prowadzące do zaniku więzi. Brak komunikacji i możliwości rozwiązywania problemów prowadzi do rozpadu pierwotnego związku i jego rekonstrukcji.

Podsumowanie

Nikt nie jest w stanie zatrzymać dynamicznych zmian w różnych obszarach życia człowieka. Coraz doskonalsze wynalazki i sposoby leczenia człowiek przyjmuje na ogół bez oporów. W stosunku do zmian w obszarze rodziny zachowujemy się jednak zachowawczo i ostrożnie. Pomimo wskazywanych zmian w rodzinie, jej zagrożeń i nowych modeli, szkielet tradycyjnej rodziny pozostaje nadal aktualny. Pomimo późniejszego zawierania związku małżeńskiego i opóźniania rodzicielstwa nadal obecni są w rodzinie rodzice i dzieci. Wyniki badań wskazują na rodzinę, w której członkowie mają poczucie sprawstwa. Warto zauważyć, że

zmienia się sama instytucja małżeństwa i rodziny w kierunku bardziej partnerskich relacji. Różnicują się poglądy na małżeństwo i rodzinę. W świadomości młodzieży istnieje otwartość na odmienne formy życia małżeńsko-rodzinnego oraz tolerancja wobec nowych postaw prorodzinnych i arodzinnych, które w ostatnim czasie coraz bardziej cechuje pluralizm i różnorodność. Zdecydowana większość młodzieży pragnie życia rodzinnego opartego na małżeństwie dwóch osób odmiennej płci z dziećmi, o demokratycznej strukturze i partnerskich relacjach (Biernat i Sobierajski 2007, s. 154).

Częściej występuje zatrudnienie poza miejscem zamieszkania. Następuje duży wzrost zatrudnienia poza województwem. Jednocześnie rośnie zatrudnienie w miastach wojewódzkich wśród osób zamieszkałych w okolicznych miejscowościach. Ponad 2,3 mln pracowników przemieszcza się między gminami w celu wykonywania pracy (25% wszystkich zatrudnionych) (GUS, 2014). Realizacja własnych aspiracji i indywidualizm w przyszłości mogą zmienić system opieki nad osobami starszymi poprzez przeniesienie tego problemu na pomoc społeczną, szpitale lub domy opieki. Nastąpił wzrost relacji międzygeneracyjnych. Coraz więcej jest samotnie mieszkających osób starszych (GUS, 2014). Zauważono występowanie trudności w usamodzielnieniu się młodzieży. Jednocześnie obserwuje się problemy z radzeniem sobie ze stresem i rozwiązywaniem konfliktów. Wsparcie ekonomiczne to nie wszystko. Młodzież powinna nauczyć się rozwiązywania pojawiających się problemów oraz realizowania własnych planów w taki sposób, aby nie odbywało się to kosztem partnera czy dzieci. Na skutek wzrostu obowiązków zawodowych pozostaje coraz mniej czasu dla rodziny, stąd duże znaczenie ma umiejętne planowanie zadań.

BIBLIOGRAFIA

- Baniak, J. (2010). *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle jej kryzysu tożsamości osobowej*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Bauman, Z. (2007). *Szanse etyki w zglobalizowanym świecie*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Beck, U. i Beck-Gernsheim, E. (2013). *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bednarski, H. (2010). Rodziny polskie w procesie przemian. W: M. Dudek (red.), *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw: Maternus Media, 11-32.
- Bengston, V.L. (2001). Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63, 1-16.
- Biernat, T., Dyczewski, L., Sobierajski, P. i Szulich-Kałuża, J. (2007). Wyobrażenia młodzieży w Polsce o małżeństwie. *Pedagogia Christiana*, 137-155.
- Biernat, T. i Sobierajski, P. (2007). *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Buckley, W. (1967). *Sociology and modern systems theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Castells, M. (2008). *Siła tożsamości*. Przekład: S. Szymański, red. nauk. M. Marody. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cudak, H. (2012). Zaburzenie struktury rodziny jako konsekwencja makrospołecznych uwarunkowań. *Pedagogika Rodziny*, 2(4), 7-17.
- Danielewicz, W. (2010). *Rodzina ponad granicami*. Białystok: Trans Humana.

- Doniec, R. (2013). Rodzina polska w XXI wieku – przemiany i kondycja. *Pedagogika Społeczna, R XII, 4(50)*, 45-73.
- Dyczewski, L. (1995). Rodzina – Społeczeństwo – Państwo. W: A. Kurzynowski (red.), *Rodzina w okresie transformacji systemowej*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, 23-40.
- Dziemianowicz-Nowak, M. (2002). *Doświadczenia rodzinne w narracjach. Interpretacje sensów i znaczeń*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Gawlina, Z. (2006). Małżeństwo i rozwód w opinii młodzieży. W: *Obraz życia rodzinnego z perspektywy interdyscyplinarnej*. Roczniki Socjologii Rodziny, XVII. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 83-99.
- Geert, P.L.C. van i Lichtwarck-Aschoff, A. (2005). A Dynamic Systems Approach to Family Assessment European. *Journal of Psychological Assessment 21(4)*, 240-248.
- Giddens, A. (1998). *Socjologia*. Przekład J. Gilewicz. Poznań: Wydawnictwo Zysk i Spółka.
- Główny Urząd Statystyczny. (2014). *Rocznik Demograficzny*.
- Główny Urząd Statystyczny. (2016). *Rocznik Demograficzny*.
- Harwas-Napierała, B. (2006). *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Harwas-Napierała, B. (2014). Niektóre współczesne zagrożenia rozwoju w okresie dorosłości. *Psychologia Rozwojowa, 19, 2*, 23-32.
- Jan Paweł II (2005). Encyklika Redemptor Hominis. W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 5-76.
- Kociuba, J. (2010). Rodzina w kulturze indywidualizmu. Psychokulturowe czynniki przemian w rodzinie. W: M. Dudek (red.), *Wybrane obszary dysfunkcyjności rodziny*. Krasnystaw: Maternus Media, 33-54.
- Krok, D. (2007). Strategie rozwiązywania konfliktów w systemie rodzinnym. *Roczniki Teologiczne, 10*, 119-138.
- Krupa, B. (2013). Przemiany społeczno-kulturowe w rodzinie a postawy współczesnej młodzieży. W: M.Z. Stepulak (red.), *Współczesne problemy systemu rodzinnego. Diagnoza terapia profilaktyka*. Lublin: Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie, 133-143.
- Kwak, A. (2002). Uniwersalność instytucji rodziny i kierunku jej przemian. W: *Życie rodzinne – uwarunkowania makro- i mikrostrukturalne*. Roczniki Socjologii Rodziny, XIV, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 9-23.
- Kwak, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”
- Kwak, A. (2012). Od małżeństwa i rodziny: „czas” rodziny – „czas” jednostki. W: A. Kwak i M. Bieńko (red.), *Wielość spojrzeń na małżeństwo i rodzinę*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 39-60.
- Lin, P.L. (1994). *Characteristics of a Healthy Family. Reports – Descriptive*. Pozyskano z: eric.ed.gov/?id=ED377097 (dostęp: 01.02.2017).
- Luber, D. (2010). Zagrożenia współczesnej rodziny wynikające z postępującego relatywizmu i liberalizmu norm moralnych. W: M. Dudek (red.), *Wybrane obszary dysfunkcyjności rodziny*. Krasnystaw: Maternus Media, 55-70.
- Łopatkowa, M. (2007). Rodzina w globalnym świecie. W: W. Korzeniowska, A. Murzyna i U. Szuścik (red.), *Rodzina w świetle zagrożeń realizacji dotychczasowych funkcji. Szkice monograficzne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 126-133.

- Mancewicz, M. (2010). Współczesna rodzina w dobie aksjologicznego kryzysu. W: W. Muszyński (red.), *Wartości w rodzinie. Ciągłość i zmiana*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 107-115.
- Mariański, J. (2016). Sakrament małżeństwa w świadomości katolików polskich w kontekście przemian rodziny. *Studia Teologii Dogmatycznej*, 2, 143-169. Pozyskano z: <http://hdl.handle.net/11320/4571> (dostęp: 02.02.2017).
- Michoń, P. (2012). Transfery międzypokoleniowe w rodzinie. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 3, 237-251.
- Shean, G.D. (1980). *Depression and the family life cycle: adjusting the system at retirement*. Pozyskano z: eric.ed.gov/?id=ED289129 (dostęp: 30.01.2017).
- Slany, K. (2008). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Steven, C.J., Puchtell, L.A., Ryu, S. i Mortimer, J.T. (1992). Adolescent work and boys' and girls' orientations to the future. *Sociological Quarterly*, 33, 2, 153-169.
- Szukalski, P. (2013). Rodzina przyszłości w perspektywie demograficznej. W: J. Grotowska-Leder i E. Rokicka (red.), *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*. Łódź: Wydawnictwo UŁ, 411-427.
- Walczak, B. (2016). *Rodzina transnarodowa. Konteksty i implikacje*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Warzywoda-Kruszyńska, W. (2004). Rodzina w procesie zmian. W: W. Warzywoda-Kruszyńska i P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 13-21.
- White, J.M. i Klein, D.M. (2008). *Family theories*. London, New Delhi, Los Angeles, Singapore: Sage Publications.
- Żebrowski, J. (2002). Współczesne przeobrażenia w funkcjonowaniu rodziny polskiej. W: J. Żebrowski (red.), *Rodzina polska na przełomie wieków*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 15-25.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>